Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ISSN 1303-2054 | **e-ISSN** 2564-7741

Yıl: 23, Sayı: 40, Temmuz - Aralık 2018

HİNDUİZM'DE GANGA[1] ARTİ RİTÜELİ

Ganga Arti Ritual In Hinduism

Doç. Dr. Nermin ÖZTÜRK

Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi
Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı
nozturk@konya.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-2557-5798

Atıf@ Öztürk, Nermin. "Hinduizm'de Ganga Arti Ritüeli". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (Aralık 2019): 71 - 98.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types	**:** Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	**:** 17 Ekim 2018 / October 2018
Kabul Tarihi / Accepted	**:** 10 Aralık / 10 December 2018
Yayın Tarihi / Published	**:** 15 Aralık / December 2018
Sayı – Issue	**:** 40
Sayfa / Pages	**:** 71 –98.
DOI	**:** 10.30623/harranilahiyatdergisi.471817

[1] Hindistan'ın en önemli akarsuyu kabul edilen bu nehir için bizim dilimizde, Batılılardan bize geçtiği şekliyle, "Ganj" kelimesi kullanılmaktadır, fakat onun Hindistan'daki adı Ganges veya Ganga'dır. Bu çalışmada da Ganj yerine Ganga sözcüğü tercih edilmiştir.

Öz

Arti Hinduizm'de Tanrı için yapılan bir ışık sunusudur aynı zamanda pucanın bir bölümüdür. O, Hinduların evlerinde ve tapınaklarında günlük olarak yaptıkları en yaygın ibadetlerden biridir. Arti esnasında yanmakta olan lamba Tanrıyı sembolize eden bir nesnenin önünde dairesel olarak hareket ettirilir. Bu tür lambalar genellikle kilden veya gümüş, bronz, pirinç ve bakır gibi metallerden yapılır. Bu lambalarda en çok tercih edilen yağlar saflaştırılmış tereyağı ve kâfuru yağıdır. Tanrıça Ganga'nın yeryüzündeki müşahhaslaşmış formu olarak kabul edilen Ganga nehri kıyısında yapılan artiye Ganga arti denir. Son zamanlarda bazı önemli dini merkezlerdeki özel organizasyonlar nedeniyle Ganga artinin ünü Hindistan sınırları dışına taşmıştır. Arti sırasında sadece lamba değil başka malzemeler de kullanılır. Hindu inançlarına göre bu malzemeler hem evrenin yaratıldığı beş temel maddeyi, hem de evreni algılamamızı sağlayan beş duyuyu temsil ederler. Ritüelin amacı ise, tıpkı diğer Hindu ritüellerinde olduğu gibi, insan zihnini manevi uyanış için değişip dönüştürerek, Tanrı ile bağlantı sağlamak ve kurtuluşa/mokşaya ulaşmaktır.

Anahtar Kelimeler: Hinduizm, Arti, Ganga Nehri, Sembolizm.

Abstract

Arti is an offering of light for God in Hinduism and is also a part of puja. This ritual is the most common daily worship of all Hindu houses and temples. During arti, the lit lamp is waved with circular movements in front of God's symbol. This type of lamps is usually made of clay or metals such as silver, bronze, brass and copper. The most preferred oils in these lamps are clarified butter and camphor oil. Arti, that is performed near Ganges river which is considered as the embodiment of Goddess Ganga on earth, is called Ganga arti. Recently, the fame of Ganga arti has spread beyond the borders of India because of the special organizations in some important religious centers. During the arti, not only the oil lamp but also other items are used. According to Hindu beliefs, each of these items symbolizes both the five elements that the universe is created from, and the five senses required to perceive the universe. As in the other Hindu rituals, the aim of this ritual is connecting with God by changing and transforming the human mind and reach spiritual liberation/Moksha.

Keywords: Hinduism, Arti, Ganga River, Symbolism.

Giriş

Ritüeller insan topluluklarını bir arada tutan bağlardır ve şayet bu bunlar ortadan kalkacak olursa insanlar karmaşaya düşebilirler.[2] Gerçekten de hayatın ister dini ister seküler alanıyla ilgili olsun genel olarak insanlar ilginç bir şekilde ritüellere katılmaktan hoşlanırlar. Bunlar arasında evlilik, sünnet, cenaze, mezuniyet, terfi törenleri ilk akla gelenleridir.

Eliade'a göre aslında her ritüelin bir ilahi modeli/arketipi vardır. Bütün ülkelerdeki ritüellerin temelinde yatan bu teori Hint kutsal kitaplarından Taitiriya Brahmana'da şöyle ifade edilmiştir: "Tanrılar böyle yaptılar; insanlar da böyle yapacaklar."[3] O, bütün ritüellerin kökeninde din veya kutsal kavramı olmasına rağmen, bunların çok uzun bir süreç neticesinde başlangıçtaki kutsallıklarından arındırıldıklarını ve modern toplumlarda din dışı özelliklere büründüklerin söyler.[4]

Ritüeller yaygın insan davranışlarından farklıdırlar. Her şeyden önce resmi olarak şekillendirilmiş, yapılandırılmış ve standartlaştırılmışlardır. Pek çok ritüel davranış, kutsal bir metne dayanır. Şayet tesadüfi olaylar neticesinde yapılmıyorlarsa genellikle belli bir kutsal zaman ve kutsal mekânla ilişkilidirler. Hiçbir ritüel amaçsız olarak icra edilmez, en azından katılımcılar açısından sembolik anlamlarla yüklüdürler.[5] Bizim burada ele alacağımız Ganga arti de böyle sembolik anlamlarla yüklü, Hindular açısından oldukça önemli, yabancılar arasında da popülaritesi gittikçe artan bir ritüeldir. Bu yüzden Hindistan'a çalışan seyahat acentaları bir Ganga arti törenine katılmayı tur programlarına almaya özen göstermektedirler.

Doğrudan Ganga nehrinin kendisine yönelerek yapılan tören, bu yönüyle Hinduların bir idol bulundurarak yaptıkları ibadetlerden ayrılır. Nehrin kendisine bir Tanrıça olarak tapınılır. O, gökyüzündeki Tanrıça Ganga'nın yeryüzündeki izdüşümüdür. Çünkü Hindu inançlarına göre gökyüzünde olanın yeryüzünde mutlaka karşılığı vardır. Ünlü Dinler Tarihçisi Eliade'a göre nehirlere bir hiyerofani yani kutsalın dünyadaki görünümü olarak tapınılır. Bu tapınma asla nehrin kendisine değil ama onda tezahür eden bazı niteliklerinden dolayı kutsalın kendisinedir. Nitekim bugün fiziksel, kimyasal ve biyolojik bakımdan insan sağlığını ciddi anlamda tehdit

[2] James Legge, trans*. The Lî Khî*, *Sacred Books of The East* series, ed. F. Max Müller (Oxford: Clarendon, 1885), 27: 403.
[3] Mircea Eliade, *Ebedi Dönüş Mitosu*, trc. Ümit Altuğ, (Ankara: İmge Yay., 1994), 35.
[4] Eliade, *Ebedi Dönüş Mitosu*, 41.
[5] J.A.M. Snoek "Defining Rituals", *Theorizing Rituals: Issues, Topics, Approaches, Concepts*, ed. Jens Kreinath, Jan Snoek and Michael Stausberg, (Leiden, Boston: Brill, 2006), 13.

eden kirlilik boyutuna ulaşmasına rağmen Ganga, dini anlamda önemini hiç yitirmemiştir ve insanlar hala ritüel anlamda temizlik için onun sularına sabah akşam dalmaktadırlar.

Ganga nehri kıyısında Tanrıça Ganga için bireysel olarak yapılan bu ibadet yüzyıllardan beri alışılmış şekilde sürerken, son zamanlarda özellikle bazı önemli dini merkezlerde bir takım organizasyonlara verilmiştir. Bugün bu merkezlerde yapılan artiler, aslına bağlı kalınarak modifiye edilmiş olanlardır. Din adamlarının kostümleri, törenin kendine mahsus koreografisi, müziği, ışık gösterisi ve diğer özellikleriyle ritüel adeta bir sahne gösterisine dönüşmüştür.

Bilhassa özel organizasyonlar tarafından icra edilmeye başlanmasıyla birlikte artan bir ivmeyle dikkatleri üzerine çeken bu ritüeli konu edindiğimiz çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Önce artinin ne demek olduğundan, ıstılahî anlamından ve günlük ibadetin bir parçası olarak rutindeki uygulamalarından bahsedeceğiz. Sonra Tanrıça Ganga'nın bir tezahürü olarak Ganga nehrinin dini anlamı ve önemini anlatacağız. Benares'te bizzat izleme imkânı bulduğumuz bir akşam artisindeki müşahedelerimizi Ganga artiyi ele aldığımız üçüncü bölüme katkı sağlaması için paylaşacağız. Son bölümde bu ritüeldeki sembolizmi anlamlandırmaya çalışacağız.

1. Arti

Kısaca 'ışık sunusu' olarak tarif edilebilecek bu ritüeli[6] ifade etmek için günlük dilde *arti, aarti, arati, aarati, artee* gibi kelimelerin hepsi kullanılabilmektedir.[7] Aynı manayı ifade etmek üzere Sanskritçe'de *artrik*, *artikya*, *arartiky*a ve *maha-nirancana* gibi isimlendirmeler de kullanılmaktadır.[8] Kelimenin etimolojisiyle alakalı olarak değişik görüşler ileri sürülmektedir. En çok kabul gören görüş onun Sanskritçe'de ışık veya ışık içeren kap/lamba anlamına gelen *aratrika* kelimesinden geldiği[9] yönündedir. Sanskritçe'de *ratri* gece demektir ve *aratrika* da gece

[6] John Stratton Hawley, Vasudha Narayanan, "Introduction", *The Life of Hinduism*, ed. John Stratton Hawley, Vasudha Narayanan, (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2006), 16.

[7] Lise Winer, *Dictionary of the English/Creole of Trinidad & Tobago: On Historical Principles*, (Quebec: McGill-Queen's Press - MQUP, 2009), 2.

[8] Meera Sashital, *Worship: Essentials For Puja*, (Mumbai: Leadstart Publishing PvtLtd, 2011), 11.

[9] Klaus K. Klostermaier, *A Concise Encyclopedia of Hinduism*, (Oxford: Oneworld Publications), 2003, 24; Sir Monier Monier-Williams, *A Sanskrit-English Dictionary*, (Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1899), 150.

ibadetlerinde kullanılan lamba veya ışıktır.[10] Diğer bir görüşe göre arti 'zevk almak/haz duymak' anlamındaki *aram* fiilinin kökünden türetilmiştir.[11] Bir başka görüşe göre kelime anlamı olarak *aarati* 'acıyı alıp götüren' demektir. Bu tören sırasında kullanılan ateşler, dolayısıyla da ışıklar, karanlık ve cehaletin uzaklaştırılmasını sembolize etmektedir.[12] Yine karanlıkla bağlantısı dolayısıyla yapılan başka bir yorum *arati* kelimesinin 'geceden önce' anlamını taşıdığı şeklindedir. Pratik olarak bunu gerçekleştirenler Tanrıya adanmışlığın nuruna kavuşacak ve gecenin karanlığının kendilerine ulaşamayacağı emin bir yerde olacaklardır.[13] Radhasoami[14] inancına göre bu kelime 'gelmek' anlamındaki *aa* ile 'birleştirilen/karışan' anlamındaki *rut* sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Bu yüzden *arti* kelimesi ruhu, beden ve zihnin pençelerinden kurtarmaya teşebbüs girişimi olarak anlamlandırılır.[15] Kelimenin terim anlamına gelince; bir *murti*nin yani tanrı/tanrıça imajının önünde, yanmakta olan lambayı (*deepa*)[16] dairesel hareketlerle sallamaktır.[17] Bu imaj; heykel, sembol gibi farklı formlarda veya Ganga nehri gibi doğadan bir görüngü dahi olabilmektedir.[18]

---

[10] Hillary Rodrigues, *Ritual Worship of the Great Goddess: The Liturgy of the Durga Puja with Interpretations*, (New York: SUNY Press, 2003), 190.

[11] Rodrigues, *Ritual Worship*, 190.

[12] Pola Churchill, *Shiva Mahavatar Babaji,* (Victoria,BC: Trafford Publishing, 2007), 39.

[13] Steven Rosen, *Essential Hinduism*, (Westport, CT. Ve London: Greenwood Publishing Group, 2006), 196.

[14] Radhasoami örgütü Shiv Dayal Singh (1818–1878) başkanlığında XIX. yüzyılda Hindistan'ın Agra kentinde ortaya çıkmıştır. Hinduizm'den mi Sihizm'den mi geldiği yoksa Sant Mat (ermişlerin yolu) hareketinin farklı bir versiyonu mu olduğu, yeni bir dini hareket mi veya bir din mi olduğu konusunda hararetli tartışmalar yaşanmıştır. Radhasoami mensupları her ne kadar öncülerinin ve yaşayan guruların yazdıklarına itibar etseler de ortak bir kutsal kitap kabul etmezler; vejetaryen bir diyet uygularlar ve iffetli bir yaşamın önemine dikkat çekerler, evlilik öncesi seksi ve homoseksüel ilişkiyi kabul etmezler. Günümüzde hem Doğu hem Batı ülkelerinden üç milyonun üzerinde mensubu vardır. Radhasoami kendi içinde alt bölümlere ayrılmıştır. [Pierluigi Zoccatelli, "Radhasoami Movements", *Encyclopedia of New Religious Movements*, ed. Peter B. Clarke, (London and New York: Routledge, 2006), 507-509.]

[15] Soamiji Maharaj, Madan Gopal Gupta, *The Quintessential Discourse Radhasoami*, (Agra: M.G. Publishers, 2001), 29.

[16] Bir ışık kaynağı olarak kullanılmak üzere pişmiş topraktan imal edilen küçük çanaklara Sanskritçede *deepa* veya *diya* denir. Bunların içi bir parça pamuk fitil konarak yağ ile doldurulmuştur. [Kamlesh Kapur, *Hindu Dharma-A Teaching Guide*, (Bloomington: Xlibris Corporation, 2013), 358.]

[17] James G. Lochtefeld, *The Illustrated Encyclopedia of Hinduism*, (New York: Rosen Publishing Group, 2002), 1: 15; Klostermaier, *A Concise Encyclopedia of Hinduism*, 24; Walter Hazen, *Inside Hinduism*, (Dayton, Ohio: Lorenz Educational Press, 2003), 11; Karel Werner, *A Popular Dictionary of Hinduism*, (Richmond: Curzon Press, 2005), 24; H. N.

Bir tanrı/tanrıçanın önünde lamba sallama pratiğinin Rama'nın[19] sürgün dönemlerine kadar gittiği söylenir. Rivayetlere göre o, on dört yıllık sürgün döneminden sonra Ayodhya'ya geri dönüşünde şehir halkı tarafından lambalarla karşılanmıştır. O zamandan beri bir tanrı veya tanrıça önünde lamba sallamak halk arasında pek rağbet edilen bir davranış haline gelmiştir.[20]

Arti bugün neredeyse tüm Hindu ayinlerinin ayrılmaz bir parçasıdır.[21] Normalde tapınaklarda (*mandir*) veya evlerde,[22] gün doğumu ile gün batımında yapılır.[23] Tapınaklarda gün boyunca belli aralıklarla tekrarlanır.[24] Tapınağı ziyarete giden birisinin eğitimli din görevlileri tarafından icra edilen bu törenlerden birisine rastlaması olasıdır.[25] Hindistan'ın güney bölgesindeki tapınaklarda günde altı kereye kadar yapılır.[26] Tapınak dışında ise değişik zamanlarda ve değişik vesilelerle yapılması oldukça yaygındır.[27] Mesela günlük yaşamda mübarek bir şahsiyetin önünde arti yapılabilir.[28] Çok eski zamanlardan beri evine zaferle dönen bir kahramanın,[29] kralın, ordu komutanının ve bir bilgenin bu törenle onurlandırılması yaygındır. Düğün esnasında da gelin ve damadın önünde, onlara refah ve mutluluk getirmesi amacıyla icra edilir. Yılın belli zamanlarında kadınlar kocaları için

Chakravarti,"Arartika (Arati)", *Encyclopedia of Hinduism*, ed. K. L. Seshagiri Rao, Kapil Kapoor, (New Delhi: India Heritage Research Foundation in association with Rupa &Co., 2010), 1: 355.

[18] Lochtefeld*, The Illustrated Encyclopedia of Hinduism*, 1: 51.

[19] Rama, Ayodhya kralı Dasaratha'nın en büyük oğludur. Tanrı Vişnu'nun yeryüzündeki sekizinci avatarı olarak kabul edilir. Taht mücadelesi yüzünden üvey annesi Kaikeyi'nin çevirdiği entrikalar ile ondört yıl ormanda sürgünde kalır. En eski Hint destanı olan ve "Rama'nın Serüvenleri" anlamına gelen Ramayana destanı onun hikâyesini anlatır. [Korhan Kaya*, Hint Mitolojisi Sözlüğü*, (Ankara: İmge, 1997), 130-132.]

[20] Lalita Prasad Vidyarthi, Makhan Jha, Baidyanath Saraswati, *The Scared Complex Of Kashi*, (New Delhi: Concept Publishing Company, 1979), 46.

[21] Guy L. Beck, *Sonic Liturgy: Ritual and Music in Hindu Tradition*, (South Carolina: Univ of South Carolina Press, 2012), 66.

[22] Ann Lovelace, Joy White, *Beliefs, Values and Traditions: Hinduism : Sanatan Dharma*,(Oxford: Heinemann, 1997), 7.

[23] Dave Symmons, *This is Hinduism*, (Cheltenham: Nelson Thornes, 1998), 34.

[24] Heather Elgood, *Hinduism and the Religious Art*, (London ve New York: Cassell), 2000, 37.

[25] Rosen, *Essential Hinduism*, 196.

[26] Michael York, *Pagan Theology: Paganism as a World Religion*, (New York ve London: NYU Press, 2003), 100.

[27] Symmons, *This is Hinduism*, 34.

[28] Klostermaier, *A Concise Encyclopedia of Hinduism*, 24.

[29] R. C. Dogra, Urmila Dogra, *Hindu and Sikh Wedding Ceremonies: With Salient Features of Hindu and Sikh Rituals*, (New Delhi: Star Publictions, 2000), 39.

ve kızlar erkek kardeşleri için arti yaparlar. Bunun kişiye uzun ömür, mutluluk ve şans getireceğine, ayrıca nazardan koruyacağına inanılır.[30]

Artinin yapılış nedeni bunlarla sınırlı değildir. Mesela Hindular için Banyan ağacı kutsaldır ve pek çok vesileyle dini törenlerde sıklıkla kullanılır. Bu yüzden insanlar onun dallarını kesmeye başlamadan önce kendisini incitmek zorunda kaldıkları için bağışlanma dilemek amacıyla ağacın önünde arti yaparlar. Çocuklara isim verme törenlerinde hayırlı ve uzun bir ömür için, bir kuyu kazmaya başlamadan önce şanslı olmak için arti yapmak da oldukça yaygındır. Lingayat mezhebinde ise kocası ölen bir kadın cenaze evde durduğu süre içerisinde kocasının ruhunun ruhlar dünyasına girişini engellemek için arti yapar.[31] Özellikle Hindistan'ın kırsal bölgelerinde halen geçerliliğini koruyan bir geleneğe göre ise genç kızların ilk adetlerini görerek ergenliğe geçtikleri dönemde yapılan bir dizi ritüelin arasında arti de bulunur. Bu işi hane halkından en yaşlı olan kadın yapar, arti lambasını genç kızın önünde dairesel olarak döndürür.[32] Yine Hindistan'ın güney bölgelerindeki festivallerde önemli şahsiyetlerin onuruna bu tören gerçekleştirilir.[33]

Arti tüm dünyadaki Hindu evlerinde ve tapınaklarında yapılan en yaygın ibadetlerden biridir.[34] Çünkü o aynı zamanda pucanın[35] önemli bir kısmı[36] olarak tanrı veya tanrıçaya sunulan on altı geleneksel sunudan birisidir.[37] Hatta Hindistan'da yaygın olarak puca ile eşanlamlı kullanılır[38]

[30] Sashital, *Worship: Essentials For Puja*, 11.

[31] Sashital, *Worship: Essentials For Puja*, 11, 13.

[32] Cybelle Shattuck, *Hinduism*, (London: Calmann&King Ltd., 2003), 82.

[33] Horace Hayman Wilson, *A Glossary of Judicial and Revenue Terms*, (London: W.H. Allen and Company, 1855), 31.

[34] Lochtefeld, *The Illustrated Encyclopedia of Hinduism*, 1: 51.

[35] Hinduizm'de Tanrı tasvirleri önünde yapılan ritüel tapınmaya puca denir.

[36] Cath Senker, *Hinduism: Signs, Symbols, and Stories*, (New York: The Rosen Publishing Group, 2009), 20.

[37] Lochtefeld, *The Illustrated Encyclopedia of Hinduism*, 1: 51. Hinduizm'de puca yaparken *murti* olarak adlandırılan Tanrı tasvirleri kullanılır. Eve gelen saygı değer bir misafire nasıl davranılması gerekiyorsa puca boyunca bu tasvirlere o şekilde davranılır. Onlar için yapılan bu hizmet ve sunulara *upachara* denir. Upacharalar büyük bir çeşitlilik gösterseler de en yaygın olarak uygulananları onaltı tanedir. Bunlar sırasıyla şöyledir. 1- *Avahana:* Soyut ilahi gücün davet edilmesi ve murtinin içine girmesi için dua edilmesi. Çünkü ilahi güç murtinin içine girmediği sürece o sadece sıradan bir nesnedir. 2- *Asana*: Oturacak bir yer sunmak. 3- *Padya*: Ayaklarını yıkamak için su sunmak. 4- *Arghya*: Susuzluğunu gidermek için içecek sunmak. 5- *Achamaniya*: Ağzını çalkalamak için su sunmak. 6- *Snana*: Banyo yaptırmak. 7-*Vastra*: Giydirmek. 8-*Yajnopavit*: Kutsal ip takmak. 9-*Anulepana*: Güzel kokular sürmek. 10-*Pushpa*: Çiçek sunmak. 11-*Dhupa*: Tütsü sunmak. 12-*Dipa*: Yanan bir lamba veya ışık sunmak. 13- *Naivedya*: Yiyecek sunmak. 14- *Namaskara*:

veya pucanın kısaltılmış bir formu olarak bazen tek başına uygulandığı da olur.[39] O aynı zamanda *murti*ler için yapılan ritüellerin arasında en önemli olanıdır.[40]

İster tapınakta ister evde yapılsın, bu ritüelin karakteristiği yanmakta olan fitilli bir lambanın saat yönünde döndürülmesidir.[41] Lambanın yapıldığı malzeme ve model değişebilir. Pişmiş topraktan küçük bir yağ çanağı şeklinde olabildiği gibi pirinçten imal edilmiş bir el lambası şeklinde de olabilir.[42] Lambalarda değişik nebati yağlar kullanılabilmesine rağmen tercih edilen yağlar, sembolik özellikleri bakımından çok güçlü olduğundan ötürü, bilhassa kâfuru (*karpura*/*camphor*) veya saflaştırılmış tereyağıdır (*ghrta*/*ghee*).[43] Törene başlamadan önce lamba şu dua eşliğinde temizlenir: "Sen ki yüce bir nursun, her şeyin aydınlatıcısısın, karanlıkları kaldıransın. Sen ki zahirde ve batındaki ışıksın, lütfen bu ışığı kabul et."[44]

saygıyla selamlamak. 15-*Pradakshina*: Etrafını dolanmak, tavaf etmek. 16-*Visarjana*: Ayrılık, görevin sona ermesi; bir sonraki pucaya kadar İlahi güç murtiden ayrıldığı için ibadet edenler de İlahi güce veda ederler. (Lochtefeld, *The Illustrated Encyclopedia of Hinduism*, 1: 51)

[38] Christopher John Fuller, *The Camphor Flame*: *Popular Hinduism and Society in India*, (New Jersey: Princeton University Press, 2004), 68.

[39] Stephen Jacops, *Hinduism Today*, (New York: Continuum, 2010), 29, 153.

[40] Chakravarti, "Arartika (Arati)", 355.

[41] Lochtefeld, *The Illustrated Encyclopedia of Hinduism*, 1: 51.

[42] Swami Ram Charran, *Garbhadhan Sanskar: Puja Handbook*, (Lulu.com, 2011), 15.

[43] Fuller, *The Camphor Flame*, 73; Stephen P. Huyler, "The Experience: Approaching God" *The Life of Hinduism*, ed. John Stratton Hawley, Vasudha Narayanan, (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2006), 39.

[44] Chakravarti,"Arartika (Arati)", 355.

Her ne kadar artinin anlamı sadece yanmakta olan bir yağ lambasının sallanması olsa da tam artide başka sunular da bulunur.[45] Tapınaklarda yalnızca tanrı imajları önünde icra edilen artiler ile günlük yaşamda icra edilenler arasında da kısmen farklılıklar vardır.[46] Özellikle tapınakta yapılan artiler daha teferruatlı ve komplekstir. Buradaki ışık sunuları genellikle çiçekler, sular, tütsü kokuları, çan sesleri, ilahiler ve davul vuruşları eşliğinde icra edilir.[47] Bunun için ilk olarak din görevlisi *murti*leri hazırlar; onları yıkar, *kumkum* tozu[48] ve sandal ağacı macunu ile yağlar. Sonra onlara çiçek, koku, yiyecek, su ve diğer sunular sunulur. İbadete katılanlar oturdukları yerden müzik eşliğinde ilahiler söyler, çan çalarlar. Görevli arti lambasını yaktığında cemaat ayağa kalkar.[49] Lamba genellikle beş ışıklı veya beş fitillidir,[50]ve törenin adıyla anılan, yani "arti tepsisi" denilen düz, yuvarlak, derin olmayan bir kaba konulur.[51] Bu fitillerin sayısı değişebilir. Tek fitilli lambanın iyi olduğu düşünülür; beş fitilli olan daha iyidir; en iyisi dokuz fitilli olandır.[52]

Görevli yanmakta olan lambayı sağ eliyle tutarak *murti*lerin her birinin önünde önce baş, sonra göbek ve en son ayak hizasında dairesel olarak hareket ettirdikten sonra[53] cemaate dönerek onların önünde de aynı şekilde döndürür. Her birey avuç içlerini alevin üzerine tutar, sonra ellerini yüzüne ve saçlarına sürer.[54]

Evdeki törenler evin belli bir yerinde tanrılar için ayrılmış sunakta

[45] Swami Atmashraddhananda, haz./ed., *Living Imprints of Indian Culture*, (Chennai: Lulu Press, Inc, 2014), 30.
[46] Sashital, *Worship: Essentials For Puja*, 11.
[47] Elgood, *Hinduism and the Religious Art*, 37; Chakravarti,"Arartika (Arati)", 355; Sashital, *Worship: Essentials For Puja*, 11; Carrie Mercier, *Hinduism for Today,* (Oxford: Oxford University Press, 1998), 22.
[48] Zerdeçal veya safran bitkilerinden elde edilen kırmızı renkli tozdur.
[49] Mercier, *Hinduism for Today*, 22.
[50] Sashital, *Worship: Essentials For Puja*, 11; Mercier, *Hinduism for Today*, 22.
[51] Huyler, "The Experience: Approaching God", 40.
[52] Chakravarti,"Arartika (Arati)", 355-356.
[53] Huyler, "The Experience: Approaching God", 39.
[54] Mercier, *Hinduism for Today*, 23.

gerçekleştirilir. Buradaki lambalar genellikle mabetlerdekilerden farklıdır ve tek fitil içerirler.[55] Evde arti töreni yapmak hane reisinin görevidir. Toplumsal seremonilerde ise bu rol *suhasini* denilen kadınlara verilmiştir. Bunların özelliği kocalarının hayatta olmasıdır, yani dul hanımlara bu iş yaptırılmaz.[56] Kadınlar ellerindeki beş fitilli lambayı sallayarak arti adı verilen ezgileri okurlar. Bu ezgiler dindar şairler ve ermiş kişiler tarafından derlenmişlerdir.[57]

Arti lambaları normalde yakıldıktan sonra söndürülmezler,[58] kendi kendilerine sönmeleri beklenir. Bu yüzden onlara törenin süresi göz önüne alınarak yağ konulur. Kâfuru yağı kullanıldığında, yağın kendisini temizleyerek yanmasına izin vermek en iyisidir. Söndürme durumu hâsıl olduğunda, sağ el alevin üzerinde sallanıp rüzgâr yapılarak veya fitilin üstüne bir çiçek kapatılarak söndürülür.[59] Bazen de yanmakta olan fitilin ucu, bulunduğu kabın içerisindeki yağa batırılmak suretiyle söndürülür. Arti alevleri asla üfleyerek söndürülmezler, çünkü nefesin kirli olduğuna inanılır, bu kutlu bir davranış sayılmaz.

Arti törenini kurallara uygun şekilde yapmak bir hayli zaman aldığından bazen sadece ışık sunusu ile yetinilir. Böyle yapmakla da ritüel yerine getirilmiş sayılır. Çünkü bir ritüelin kısaltılması ve basitleştirilmesi sık rastlanan bir prosedürdür.[60]

2. Ganga Nehri: Tanrıça Ganga'nın Yeryüzündeki İzdüşümü

Hindistan deyince ilk akla gelen özelliklerden biri de Ganga nehridir. Geçtiği kimi yerlerdeki yoğun ölü yakma ve ritüel arınma görüntüleriyle insanların zihninde yer eden bu nehir Hint kültürü ve dindarlığının ayrılmaz bir parçasıdır. O Hindular için hem dini, hem de dünyevi yaşamın merkezindedir.

Ganga nehri orta Himalayalardaki Goumukh buzulundan çıkar, kuzey Hindistan boyunca doğuya doğru akarak Bengal körfezinden denize

[55] Swami Atmashraddhananda, haz./ ed., *Living Imprints of Indian Culture*, 19.
[56] Sashital, *Worship: Essentials For Puja*, 11.
[57] Sunita Deshpande, ed., *Encyclopaedic Dictionary of Marathi Literature*, (New Delhi: Global Vision Publishing House, 2007), 1: 31.
[58] S.K. Ramachandra Rao, *The Agama Encyclopedia: Preparations for Puja*, (Delhi: Sri Satguru, Publ., 2005), 7: 128.
[59] Subramuniya, *Loving Ganesa: Hinduism's Endearing Elephant-faced God*,(Delhi: Motilal Banarsidass Publ., 1998,) 256.
[60] Jacops, *Hinduism Today*, 29.

dökülür.[61] Fakat Hint dini inançlarına göre onun suları yalnızca Himalayalar'ın en yüksek yerinden değil aynı zamanda en yüksek gökten inmiştir. Bu bağlamda Hindular ona "gökten yeryüzüne giden" anlamında *Ganga* derler ki bu onun Hint mitolojisindeki isimlerinden sadece birisidir.[62]

Ganga kelimesinin etimolojisi hakkındaki geleneksel ve yaygın görüş onun Sanskritçe 'gitmek' anlamına gelen *gam* fiilinden türediği şeklindedir.[63] Nitekim onu öven şiirlerde kendisinden 'hızlı giden' olarak bahsedilir ve onun akışına, hızına, sularının enerjik hareketlerine vurgu yapılır,[64] *Skanda Purana'*da ise 'Şaktinin[65] sıvı halde müşahhaslaşmışı' diye tanımlanır.[66] Onun sularının ölümsüzlük nektarı olan *soma*[67] veya *amrita*[68] içerdiğine inanılır.[69]

---

[61] Vedavalli Narayanan, "Ganga", *Encyclopedia of Hinduism*, ed. K.L. Seshagiri Rao, Kapil Kapoor, (New Delhi: India Heritage Research Foundation in association with Rupa &Co.), 2010, 4: 227.

[62] Diana L. Eck, *India: A Sacred Geography*, (New York: Harmony Books, 2012), 131, 158.

[63] Diana L. Eck " Ganga: The Goddess Ganges in Hindu Sacred Geography", *Devi: Goddesses of India,* ed. John Stratton Hawley, Donna M. Wulff, (Delhi: Motilal Banarsidass Publ., 1998), 144; Diana L Eck, *Banaras: City of Light*, (New York: Alfred A. Knopf, 1982), 215; Shrikala Warrier, *Kamandalu: The Seven Sacred Rivers of Hinduism*, (Mumbai: Mayur University Press, 2014), 37.

[64] Eck, *Banaras*, 215.

[65] Şakti enerji kavramı için kullanılan dişil bir kelimedir ve ana Tanrıça olarak müşahhaslaştığı söylenir. Şaktizm mezhebi mensuplarına göre o Tanrı Şiva'nın yaratıcı enerjisidir ve onun eşi şeklinde müşahhaslaşmıştır. Şaktalara göre eğer şaktisi olmasaydı Şiva ceset şeklinde kalırdı. [George M. Williams, *Handbook of Hindu Mythology*, (Santa Barbara; ABC-CLIO, 2003), 251.]

[66] Warrier, *Kamandalu*, 37.

[67] Veda'larda sıklıkla kullanılan *soma* sözcüğü hem bir bitkiyi hem de bununla bağlantılı olarak bir Tanrıyı tanımlar. Kutsal metinlerin ifadelerine göre suyu sıkılarak içilen bu bitkinin halisünasyon özelliği vardır ve dini ritüeller sırasında kullanılır. Rig Veda'da soma bitkisinin nasıl yetiştirileceğine, suyunun nasıl ve kimler tarafından sıkılacağına, nerelerde ve niçin kullanılacağına dair detaylı açıklamalar vardır. Zihni değiştirip dönüştürme özelliğinden dolayı alkollü sanılan bu içeceğin aslında bir fermantasyon süreci yoktur, aynı gün sıkılıp içilebilmektedir. Zamanla asli hüviyetini kaybeden bu kutsal bitkinin ne olduğu günümüzde tam olarak bilinmemekte ancak bazı teoriler ileri sürülmektedir. Bunların arasında en ilgi çekici olanlar onun Asya'daki bazı şamanlar tarafından da kullanılan ve Latince adı *Amonita muscaria* olan bir çeşit mantar ya da haşhaş bitkisi olabileceği yönündedir. (Lochtefeld, *The Illustrated Encyclopedia of Hinduism*, 2: 659)

[68] Amrita "ölümsüzlük" demektir. Kozmik okyanusun çalkalanması sırasında oluşan bir hayat suyudur. Hinduizm'in kutsal kitapları Veda'larda sıklıkla kullanılan bu kelime yaşam iksiri veya ölümsüzlük içkisi diye bilinir ve soma sıvısı için de kullanılır. (Korhan Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, 31.)

[69] Eck, *India: A Sacred Geography*, 138.

Hinduizm açısından günümüzde oldukça önemli olmasına rağmen bu nehirden *Rigveda*'da sadece iki yerde bahsedilir.[70] Bu durum ülkeye kuzey batıdan gelip yerleşen ve Veda metinlerinin ortaya çıkmasında etkili olan Aryanların bulunduğu bölgeye nehrin uzak olmasıyla açıklanabilir. Zaman içerisinde Aryanların doğuya doğru yayılması sonucu Ganga, Vedalar sonrasında ortaya çıkan dinî metinlerde kutsallık bakımından tüm nehirlerin önüne geçmiştir.[71] Özellikle Puranalar'da onun faziletine ve kutsallığına vurgu yapan pek çok anlatı yer alır. İlgili metinlerde kendisinden "kurtuluş bahşeden veya ruhu özgürlüğe kavuşturan" anlamında[72] *mokshadayini* şeklinde övgüyle söz edilir.[73]

Ganga'nın yeryüzüne inişini anlatan hikâyelerin değişik versiyonlarını Hinduların kutsal kitaplarından *Bhagavata Purana* ile *Mahapharata* ve *Ramayana*'da bulmak mümkündür.[74] Bunların arasında en meşhur olan anlatılardan birine göre Ayodhya krallığı 60.000 oğlu olan Kral Sagara tarafından yönetiliyordu. Kral bir gün diğer krallıklara karşı üstünlüğünü göstermek için *Asvamedha Yagna*[75] yani at kurban etme töreni yapmaya karar verdi. Bu ritüel onun yeryüzündeki en iyi damızlık atı kurban etmesini gerektiriyordu. Kural olarak eğer birisi kralın otoritesine meydan okumak istiyorsa bu atı durdurmalı ve kralla çarpışmalıydı.[76] Ülkenin dört bir yanını dolaşmak üzere serbestçe otlağa bırakılan bu hayvanı kralın askerleri ve

[70] Rig Veda X.75.5'de Ganga'dan direkt olarak, VI. 45.31'de dolaylı olarak bahsedilir. [Hervey De Witt Griswold, *The Religion of the Ṛigveda*, (Delhi: Motilal Banarsidass Publishe, 1971), 29; Rana P. B. Singh, Oskar Spate, David Sopher, *Uprooting Geographic Thoughts in India: Toward Ecology and Culture in 21st Century*, (Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2009), 141.]

[71] V.K. Agnihotri, ed., *Indian History*, (New Delhi: Allied Publishers 2010), A-120.

[72] Baidyanath Saraswati, *The Spectrum of the Sacred*, (New Delhi: Concept Publishing Company, 1984), 161.

[73] Warrier, *Kamandalu*, 37.

[74] David Leeming, *A Dictionary of Asian Mythology*, (Oxford ve New York: Oxford University Press USA, 2001), 46; Williams, *Handbook of Hindu Mythology*, 137.

[75] Vedik zamanların Ashwamedha Yagna olarak bilinen bu kurban ayininde krallığa ait seçme bir at bir yıl süreyle gezip dolaşması için doğaya salınır, at istediği gibi serbestçe dolanırken kralın savaşçıları müdahale etmeden ona eşlik ederlerdi. Bu arada atın rakip ülkelerin topraklarına girme veya düşmanla karşılaşma ihtimali söz konusuydu. Böyle bir durumda kralın askerleri atı korumak için savaşırlardı. Bir yılın sonunda at hala düşman tarafından yakalanmamış veya öldürülmemiş ise yeniden kralın sarayına dönmesi için yönlendirilir ve kurban edilir, kral da bir "çakravarti" olarak ilan edilirdi. [Nanditha Krishna, *Sacred Animals of India*, (New Delhi: Penguin Books, 2010), 150.]

[76] Philip Wilkinson, *Myths & Legends: An Illustrated Guide to Their Origins and Meanings*, (New York: DK Publishing, 2009), 208.

brahminler de izlerler, hayvanın tezeklediği yerde brahminler ateş kurbanı icra ederlerdi.[77]

Hikayeye göre Tanrı İndra, Sagara'nın kurbanlık atını pervasız bir şekilde çevrede dolaşırken görünce onu bilge Kapila'nın inziva yerine saklar. Bir süre sonra atın kaybolduğunun farkına varan kral derhal onun bulunup getirilmesi için tüm oğullarına emir verir. Oğulları atı Kapila'nın mahallinde bulurlar ve onun çaldığını düşünerek kendisine hakaret etmeye başlarlar. Bu duruma çok öfkelenen Kapila bakışlarıyla yakarak onları küle çevirir. Kral Sagara oğullarının ruhlarını özgür bırakması için Kapila'ya yalvarır. Bunun üzerine bilge onların ancak gökte akan kutsal nehir Ganga'nın yeryüzüne inip küllerini yıkaması halinde özgürlüğe (mokşa) kavuşacaklarını söyler.[78]

Sagara'nın üçüncü kuşaktan torunu olan Bhagiratha'ya gelene kadar bu işi kimse başaramaz. Bhagiratha güvenilir bir başkana krallık görevini devrederek nefs terbiyesi için zahidane bir yaşam sürmek amacıyla Himalayalar'a gider. Uzun yıllar münzevi bir hayat yaşadıktan sonra[79] Tanrı Brahma ve Şiva'nın lütfuna mazhar olur. O da atalarının kurtuluşu için Ganga'nın yeryüzüne inmesine izin verilmesini ister. Tanrılar bunu severek kabul ederler fakat ona bu nehrin yeryüzündeki nehirlerin aksine çok güçlü olduğunu ve çok şiddetli aktığını söylerler. Onun gökteki haliyle yeryüzünde akmasına izin vermek pek çok felaketlere yol açacağından Ganga'nın akışı bir şekilde kontrol altına alınmalıdır. Nihayetinde Tanrı Şiva bu iş için ikna edilir ve Ganga'yı başının üzerine almaya razı olur. Ganga onun saç topuzunun arasından geçerek yeryüzüne akacaktır, böylece hızı ve

[77] Ali İhsan Yitik, "Biruni'nin Kaleminden Hinduizm", *Milel ve Nihal*, 10/3 (Eylül-Aralık, 2013): 180.

[78] Wilkinson, *Myths & Legends*, 208.

[79] David Kinsley, *Hindu Goddesses: Visions of the Divine Feminine in the Hindu Religious Tradition,* (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1988), 188.

yoğunluğu azalacaktır. Şiva'nın saçları keçeleşmiş saç (rasta) tarzında olduğu ve üstelik topuz da yapıldığı için Ganga'nın azgın suları kimseye zarar vermeden bu iş sorunsuz şekilde başarılır. Nehir, Kral Sagara'nın oğullarının külleri üzerine akarak onları yıkar ve ruhlarını özgür kılarak göksel âlemlerin en yükseğine gitmelerini sağlar. Hinduların ölülerin küllerini Ganga'ya atmalarının ardındaki sebep budur. O zamandan beri dindar Hindular Ganga'nın sularının geçmiş günahları yıkadığına inanırlar.[80]

Ganga gökteki Tanrıçanın yeryüzündeki fiziksel görünümü olduğu için ona ibadet edilir. Hindular ondan bir damla suyun veya ona bir bakışın, bu da olmazsa onu hatırlayışın bile kişinin tüm günahlarını sileceğine inanırlar. Onun adı sadece *Ganga Devi* (Tanrıça Ganga) değildir, pek çok ismi vardır. Bunların hepsi de onun farklı formlarına veya gücü ve orjiniyle alakalı değişik efsanelere dayanır. Mesela onun adı bilge Jahnu'nun kızı olarak *Jahnavi*'dir, günahları silen olarak *Paapharini* veya *Paapvinaashini*'dir, tanrıların nehri olarak *Sursari*'dir, Tanrı Vişnu'nun ayaklarından çıkan olarak *Vişnupadi*'dir.[81]

Vişnupadi demişken şunu belirtelim: Ganga'nın inişi Hindu trimurtisini oluşturan üç tanrıyla da (Brahma-Vişnu-Şiva) ilişkilendirilir. Bizim yukarıda anlattığımız hikâye Şivacıların görüşüne uygundur. Yani Ganga'nın kaynağı Şiva'nın saçlarıdır. Fakat Vişnucular'a göre Ganga önce Krişna'nın veya Vişnu'nun ayak başparmağının ucundan fışkırmış ve buradan Şiva'nın başına düşmüştür.[82] Hinduizm'in kutsal kitapları Puranalar da bu görüşü destekler.[83] Bazılarına göre ise o, Brahma'nın sukabı ile taşınarak gökyüzünden yeryüzüne indirilmiştir.[84] Kimileri de onun Himalayalar'da bir ineğin ağzından çıktığını iddia ederler ki burası yukarıdaki hikâyede Ganga'nın yeryüzüne ilk düştüğü yer diye bahsettiğimiz Gangotri yakınlarındaki Goumukh buzulunun bulunduğu alandır (g*ou* inek ve *mukh* yüz anlamına gelir). Buzulun şekli inek yüzüne benzediği için bu isim verilmiştir.[85]

---

[80] Kinsley, *Hindu Goddesses*, 188; Wilkinson, *Myths & Legends*, 208.

[81] Ravi Chopra, "Foreword: Ganga- Between Faith and Reality*", The Ganges River Basin: Status and Challenges in Water, Environment and Livelihoods,* ed. Luna Bharati, Bharat R. Sharma, Vladimir Smakhtin, (Oxon ve New York: Routledge, 2016), XXVI.

[82] Cecil Henry Buck, *Faiths, Fairs & Festivals of India,* (Calcutta: Thacker, Spink&Co, 1917), 71.

[83] Leeming, *A Dictionary of Asian Mythology*, 46.

[84] Eck, *India: A Sacred Geography*, 131.

[85] Om Gupta, *Encyclopaedia of India, Pakistan and Bangladesh*, (Delhi: Isha Books, 2006), 4: 755; Buck, *Faiths, Fairs & Festivals of India*, 71.

Goumukh buzulundan başlayarak denize döküldüğü yer olan Bengal körfezine kadar tüm nehir kutsal kabul edilir. Bazı hacılar kutsal bir şehri veya tapınağı tavaf eder gibi Ganga'yı da bir uçtan diğer uca dolanırlar. Bu tavaf nehrin kaynağından başlar, suların denize kavuştuğu yere varana kadar aynı kıyıdan devam eder. Sonra karşı kıyıya geçilir ve yine şerit değiştirmeden kaynağa geri dönülür. [86] Nehrin rotası üzerindeki önemli hac merkezleri haline gelen çoğu yerlerdeki ana ibadet ise akşam artisidir.[87]

3. Ganga Arti

Bu çalışmanın başında da belirttiğimiz gibi normalde Hindu dini geleneğinde arti, pucanın en önemli kısımlarından birini oluşturur; dolayısıyla sabah ve akşam pucalarında olmak üzere en azından günde iki kere yapılması gerekir. Bir tanrıça olarak Ganga için yapılan puca ve dolayısıyla artinin bu yüzden binlerce yıllık geçmişi vardır. Fakat Ganga artinin ne zamandan beri yapıldığıyla ilgili net bilgiler mevcut değildir. Moore Ede kitabında bu geleneğin beş bin yıl öncesine dayandığını söyler.[88]

Ganga arti Ganga nehri boyunca pek çok tapınakta, aşramlarda[89] ve kentlerde günlük olarak yapılır.[90] Bunların arasında Rishikesh, Haridwar ve Varanasi (Benares / Kashi) arti törenleriyle ünlenmişlerdir.[91]

Rishikesh'deki akşam artilerinin düzenleyicisi Parmarth Niketan aşramıdır. Törenler bu aşramın önündeki aynı adla bilinen *gat*da[92] ayrıntılı bir şekilde yapılır.[93]

---

[86] Eck " Ganga: The Goddess Ganges in Hindu Sacred Geography", 137.

[87] Ravi Chopra, "Foreword: Ganga- Between Faith and Reality", XXVI.

[88] Piers Moore Ede, *Kaleidoscope City: A Year in Varanasi,* (London: Bloomsbury Publishing, 2015), 97; Victor Mallet, *River of Life River of Death, The Ganges and India's Future*, (New York: Oxford University Press, 2017), 97.

[89] Aşram nefsini ve bedenini terbiye etmek isteyen insanların dini eğitim aldıkları, ibadet ve ruhsal pratikler yaptıkları yerdir.

[90] Anna S. King, "The Ganga: Waters of Devotion", *The Intimate Other: Love Divine in Indic Religions*, ed. Anna S. King, J. L. Brockington, (New Delhi: Orient Longman, 2005), 155.

[91] Pramod Singh, Dhruv Sen Singh, Uma Kant Shukla, "Ganga: The Arterial River of India", ed. Dhruv Sen Singh, *The Indian Rivers: Scientific and Socio-economic Aspects*, (Singapore: Springer, 2017), 88; Vanessa Betts, Victoria McCulloch, *Indian Himalaya Footprint Handbook: Includes Corbett National Park, Darjeeling, Leh, Sikkim*, (Footprint Travel Guides, 2014), 105.

[92] Nehir kenarındaki geniş taş basamaklara gat denir. Kelime anlamı olarak "suya giden merdiven" demektir ve nehir kenarında kurulmuş olan pek çok tapınağın genel özelliğidir. Hindistandaki her nehir Ganga'nın temsilcisi olduğundan sadece ana arterde değil ama diğerler nehirlerde de bunları görmek mümkündür. Ölülerin külleri nehirlere saçıldığından gatlar hem bu ruhsal yolculuğun başlangıcını hatırlatatıcı hem de bu yolculuğun saygılı bir

Haridwar'daki arti Har-ki-Pauri gatında yapılır. "Yüce, ulu" anlamına gelen *hari*, Vişnu için kullanılan bir nitelendirmedir ve Har-ki-Pauri "Vişnu'nun ayak izleri" anlamına gelmektedir. Bu ayak izleri Vişnu'ya adanmış bir tapınağın taş duvarındadır. Bu *gat*ın Ganga'nın dağlardan çıktıktan sonra düzlüklere yayıldığı ilk yer olduğuna inanılır.[94] Sri Ganga Sabha adındaki gönüllü organizasyon tarafından Har-ki-Pauri gatında sabah ve akşam olmak üzere günde iki kez arti töreni düzenlenmektedir. Özellikle akşam artileri çok büyük kalabalıklar tarafından ilgiyle izlenmektedir.[95] Bu organizasyon 1916 yılında Pundit Madan Mohan Malviya (161-1946) tarafından kurulmuştur.[96]

Rishikesh, Haridwar ve Varanasi aynı zamanda birer *tirtha*dırlar.[97] Tirthalar sularla bağlantılı olarak 'geçiş yeri' veya 'suyun sığ yeri' anlamına gelir. Birisi buradan nehrin karşı kıyısına veya gökler âlemine ulaşabilir. Bu yüzden maddi âlemden manevi âleme güvenli bir şekilde geçiş sağladığına inanılan hac yerlerine tirtha denmiştir.[98] Tirthalar dağlarda, ormanlarda, deniz kenarlarında, şehirlerde ve daha pek çok yerde bulunabilirler.[99] Hint

şekilde kutlanması için fiziksel yerlerdir. Gatların içinde en meşhur olanlar Varanasi'dekilerdir. Nehir kenarları nehre doğru inen taş basamaklarla örülmüş ve tapınaklar, türbeler, saraylar, hacı barınakları ve diğer binalarla kuşatılmıştır. Bu gatlar yüzyıllar boyunca kraliyet mensupları ve önemli şahsiyetler tarafından yaptırılmıştır. Varanasi'de seksen civarında gat vardır. Manikarnika gatı ölü yakmak için kullanılır. [Bindia Thapar, Suparna Bhalla, Surat Kumar Manto, *Introduction to Indian Architecture,* (Singapore: Periplus, 2004), 38, 40.]

[93] Meena Khandelwal, "The Cosmopolitan Guru: Spiritual Tourism and Ashrams in Rishikesh", *The Guru in South Asia: New Interdisciplinary Perspectives,* ed. Jacob Copeman, Aya Ikegame, (London ve New York: Routledge, 2012), 213; David L. Haberman, *River of Love in an Age of Pollution: The Yamuna River of Northern India*, (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2006), 174; Pippa de Bruyn, Keith Bain, David Allardice, Shonar Joshi, *Frommer's India*, (New Jersey: Wiley Publishing, 2010), 3, 673.

[94] Sunita Pant Bansal, *Hindu Pilgrimage: A Journey Through the Holy Places of Hindus all over India*, (New Delhi: V&S Publishers, 2012), 45.

[95] Kelly D. Alley, *On the Banks of the Gaṅgā: When Wastewater Meets a Sacred River,* (Ann Arbor : University of Michigan Press, 2002), 117.

[96] Kelly Alley, "Separate Domains: Hinduism, Politics, Environmental Pollution," *Hinduism and Ecology: the Intersection of Earth, Sky, and Water,* ed. Christopher Chapple and Mary Evelyn Tucker, (Cambridge: Center for the Study of World Religions, 2000), 361; James Lochtefeld, *God's Gateway: Identity and Meaning in a Hindu Pilgrimage Place,* (New York: Oxford University Press, 2010), 88, 137.

[97] Betts ve McCulloch, *Indian Himalaya Footprint Handbook*, 105.

[98] Diana L. Eck, "India's Tirthas: 'Crossings' in Sacred Geography" *History of Religions*, 20/4 (May 1981): 323.

[99] Eck, "India's Tirthas", 335.

mitolojisindeki anlatıma göre Tanrı Şiva eşi Parvatiye Varanasi'nin en büyük tirtha olduğunu söylemiştir.[100]

Dini açıdan Varanasi'nin önemi tartışmasızdır. Hinduizm'deki tüm mezhepler tarafından en kutsal hac yeri olarak kabul edilir. Müslümanlar için Mekke, Katolik Hıristiyanlar için Vatikan ne ifade ediyorsa Hindular için de Varanasi odur.[101]*Skanda Purana*'da anlatılanlara göre de bu şehir Şiva tarafından kurulmuştur, onun sürekli kalacağı dünyevi konutudur ve burayı asla terk etmeyecektir. Ganga kenarındaki *Kaşi Vishvanath,* Şiva için yapılan tapınakların en önemlilerinden biridir.[102] Günümüzdeki meşhur akşam artilerinin yapıldığı yer de bu tapınağın hemen yakınındaki *Dasashvamedh gatı*dır. Mitolojik söylemlere göre Tanrı Brahma burada Şiva'nın yeryüzüne gelmesi için on at kurban etmiştir. Bu gatın önemi sadece bununla sınırlı değildir. Ganga tam da bu gatın olduğu yerde sol tarafa doğru hilal şeklinde kıvrılarak kuzeye doğru (yani kaynağına doğru) döner. Bu hilal Şiva'nın resim ve heykellerinde saç topuzuna tutturulmuş olarak betimlenen hilal ile özdeşleştirilmiştir. Şiva ile ilişkisinden dolayı bu gat antik puranik mitolojide Rudrasara (Rudra/Şiva'nın su kıyısı) olarak övülmüştür. Gatın mevcut formu 1748'de Hindistan'ın önemli bir kesiminde egemenlik kurmuş olan Maratha İmparatorluğunun reisi Balaji Bajirao tarafından yaptırılmıştır.[103]

Ganga artinin Dasahvamedh gatında yapılmaya başlanmasının yakın bir geçmişi vardır. Daha önceleri ve aslında ilk kez beş nehrin (Ganga, Yamuna, Sarasvati, Kirena, Dhutpapa) birbirine karıştığı yer olan Varanasideki *Panch Ganga* gatında yapılmıştır. Kashi'nin önceki kralının inisiyatif ve desteğiyle (Dr. Vibhuti Narain Singh) *Panch Ganga* gatının ana Pandası (rahibi) Vijay Shankar Upadhyaya başkanlığında 11 Kasım 1984'de yapılmaya başlanmış ve günümüze kadar gelmiştir. *Panch* gattan kısa zaman

[100] Gaurav Shah, "Ganga Aarti: A Case Study of an Initiative to Disseminate Message of Environmental Peace Building", *Peaceworks: An Interdisciplinary Journal* 4, no. 1 (2014): 102, erişim 25 Ocak 2018, http://www.development-peace.org/Journal/Peaceworks%2014/Gaurav%20Shah.pdf

[101] Cemil Kutlutürk, "Significance of Varanasi in terms of Indian Religions", *International Journal Of Humanities And Social Science* (IOSR-JHSS) 10/2 (2013): 36.

[102] Warrier, *Kamandalu*, 57.

[103] Rajan Maurya, Bindhy Wasini Pandey, V. S. Negi, "Sustainable Urban Development Through Ghats: A Case study of Varanasi, Uttar Pradesh", *Sustainable Smart Cities in India: Challenges and Future Perspectives*, ed. Poonam Sharma ve Swati Rajput, (Cham: Springer International Publishing, 2017), 642.

sonra diğer bazı gatlara da yayılmıştır. Bunlar *Durga, Lal, Shitala, Dasashwamedh, Asi* gatlarıdır.[104]

Dasashvamedh gatında yapılan artiler en ihtişamlı, lüks ve ayrıntılı olanlardır. Bu törenleri 1992 yılında Shri Satyendra Mishra tarafından kurulmuş hayırsever bir sivil toplum örgütü olan Ganga Seva Nidhi organize eder. Dasashvamedh gatındaki törenler aynı yıl (1992'de) bu kuruluş tarafından yapılmaya başlanmıştır. Yalnız önceki artiler sadece *Kartik Purnima*[105] veya *Dev Deepavali*[106] festivallerinde yapılmakta idi. Ganga arti düzenli olarak 31 Aralık 1999'dan itibaren yapılmaya başlanmıştır. [107] Bu uygulamayla birlikte o cemaatle ibadet hüviyetine dönüşmüştür.

Tören öncesinde ciddi bir hazırlık evresi vardır. Gat üzerinde tahta platformlar kurulur. Akşam karanlığında bu platformların üzerini yüksek direkler üzerinde şemsiye şeklindeki rengârenk lambalar aydınlatır. Lambaların aralarına çanlar yerleştirilir. Bunlar uçlarına bağlanan uzun ipler vasıtasıyla tören sırasında çekilerek çalınmaktadır.

Tören için belirleyici vakit güneşin batmasıdır. Bu yüzden mevsime göre saat değişebilir. Yedi *pandit* (din görevlisi) için yedi platformun her birinin üstüne törende kullanılacak araç gereci koymak üzere alçak masa veya sehpalar konup üzerleri ipek örtülerle örtülür. Güneş batarken töreni izlemek amacıyla Hindu hacılar başta olmak üzere yerli halk ve turist gruplar Dasashvamedh gata gelip yerlerini alırlar. Kimileri basamaklara oturur,

---

[104] Gaurav Shah, "Ganga Aarti", 103.

[105] *Kartik*, Hindu dini takviminde güz mevsimine (Ekim-Kasım) denk gelen aylardan biridir ve *purnima* dolunay demektir. Kartik ayının dolunay gecesinde Tanrı Şiva'nın şeytan Tripurasura/Tripur'a karşı kazandığı zafer kutlanır. Bu festivale şeytanın adından dolayı Tripur Purnima da denir. [Sir Monier Monier-Williams, *Brahmanism and Hinduism*: *Or Religious Thought and Life in Asia* (New York: Macmillan and Co., 1891), 432; Baḷakrshṇa Atmarama Gupte, Chirstopher N. Burchett**,** *Hindu Holidays and Ceremonials*, (Calcutta: Thacker, Spink&Co., 1919), 230; Muriel Marion Underhill, *The Hindu Religious Year*, (Calcutta: Association Press, 1921), 95.]

[106] Kartik Purnima, Varanasi'de *Dev Deepavali* (Tanrıların Işıkları Bayramı) diye de bilinir ve çok ciddi kutlamalar yapılır. Ganga üzerinde dolunay gözüktüğünde gatlarda binlerce kandil yakılır. O gün oruç tutulur ve ritüel arınma için Ganga'nın sularına dalınır. Bu günde yapılan ibadetlerin diğer günlerde yapılanlara göre çok daha fazla olduğuna inanılır. [Tracy Pintchman, *Guests at God's Wedding: Celebrating Kartik among the Women of Benares*, (New York: SUNY Press, 2005), 83-84.]

[107] Gaurav Shah, "Ganga Aarti", 103-104 ; Madhuri Desai "Mosques, Temples, and Orientalists: Hegemonic Imaginations in Banaras", *Traditional Dwellings and Settlements Review: Journal of the International Association for the Study of Traditional Environments*, 15/1 (Fall 2003): 33, 34.

kimileri etraftaki binaların teras ve çatılarına çıkar, kimileri de sandal kiralayıp denizden seyretmeyi tercih ederler.

Vakit tamam olunca panditler sahnedeki yerlerini alır. Hepsinin üzerinde alt ve üst giysiden (geleneksel Hint kıyafetleri olan *dhoti* ve *kurta*) oluşan iki parçalı ipek kıyafetleri vardır. Her panditin önündeki alçak masada deniz kabuğu (*shankha*), tütsü çubukları, el çanı (*karatals*), çiçekler, mendil büyüklüğünde bir bez parçası, içinde Ganga suyu olan bir kap, biri tavus kuşu tüyü diğeri Tibet sığırı olarak da bilinen yak kuyruğu kılından yapılmış iki çeşit yelpaze hazırdır. Lambaların ve büyük tütsü kabının hazırlanması yardımcı elemanlar tarafından sağlanır.

Tören sırasında Ganga nehrine doğru dönülür. Tören bir zil sesi ile başlar. Kutsal *om* sözcüğü zikredildikten sonra Ganga'ya dualar edilir ve arkasından müzik eşliğinde ilahiler söylenir. Ganga aynı zamanda mükemmel bir annedir; sarar, kucaklar, bağışlar, onun suları anne sütü kadar besleyicidir.[108] Bu yüzden ona *Maa Ganga* diye de dua edilir. Cemaat de el çırparak bu ilahilere eşlik eder.

Sonra panditler deniz kabuğuna kuvvetlice üfleyerek bir ses çıkartırlar. Ardından sağ ele yanmakta olan tütsü çubuklarını alarak dairesel hareketlerle sallarlar, bu arada sol elleriyle de küçük bir el çanını sürekli çalmaktadırlar. Bu hareketlerini saat yönünde dört tarafa dönerek tekrarlarlar. Bütün tören boyunca hareketler gayet senkronik ve ritmiktir. Törenin özel bir koreografisi vardır. Çubuklarla yapılan tütsüden sonra yardımcı elemanlar tarafından daha önceden hazırlanmış olan büyük metal tütsü kapları kulplarından tutularak aynı şekilde sallanır. Sol elde yine çan vardır. Tören esnasında ortalık kesif bir duman, koku ve çan sesleriyle dolar.

Sıra törenin en önemli kısmı olan ışık sunusuna geldiğinde oldukça gösterişli ve ihtişamlı tören lambaları sahnedeki yerlerini alırlar. Aslında

[108] Eck " Ganga: The Goddess Ganges in Hindu Sacred Geography", 149.

belki bunlara lamba değil de çok katlı ve çok fitilli kandiller demek daha uygun olabilir. Bunlar, aşağıdan yukarıya doğru gittikçe küçülen daire şeklindeki metal levhaların belli aralıklarla üst üste dizilmesinden oluşan, tutmak için de uzunca bir sapı olan özel dizayn lambalardır. Levhaların her birinin çevresinde yağ konmak üzere küçük çukurlar vardır. Yedi katlı bu lambalar yakıldığında onlarca aleviyle konik bir ışık kümesine dönerler. Lambalar büyük ve ağır oldukları için zaman zaman iki elle tutularak aşağı yukarı, dairesel hareketlerle sallanır. Bu işlem yine dört yönde tekrarlanır. Bu çok katlı ve çok ışıklı lambaların ardından aynı hareketler, içinde tek ama büyük bir ateşin yandığı, sapı yılanbaşı şeklinde dizayn edilmiş diğer lambalarla tekrarlanır. Bu arada cemaatin de katılımıyla müzik eşliğinde ilahiler söylenmeye devam eder. Panditlerin birkaç adım arkasında duran elemanlar ise çift başlı davul (*dholak*) ve zilleri çalmayı sürdürürler.

Sıra Ganga'ya çiçek sunumuna gelmiştir. Evlerde veya tapınaklarda yapılan ibadetlerde murtilerin boyunlarına çiçeklerden yapılmış bir kolye takılır. Fakat burada Ganga'nın murtisine değil direkt olarak nehre dönük ibadet edildiği için panditler önlerindeki masada hazır duran çiçekleri nehre doğru atarlar.[109] Sonra bez parçasını yine kendi etraflarında dönerek her yana sallarlar. Bunu aynı şekilde yelpazelerin sallanması izler. Yaklaşık kırk beş elli dakika süren tören bir kap içindeki Ganga suyunun nehre dökülmesi ile sona erer. Arti bittikten sonra cemaat de Tanrıça Ganga'ya ışık ve çiçek sunularını sunarlar. Bunu, içinde çiçekler ve yanan mum bulunan geniş bitki yapraklarından oluşturulmuş çanak şeklinde ve yaklaşık el büyüklüğündeki kaplarla yaparlar. Bunlar dilek ve dualarla nehrin akışına bırakılır.

4. Arti Sembolizmi

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi arti birbirleriyle ilgisiz, hatta ateş ve su gibi birbirleriyle tamamen zıt malzemelerin bir arada kullanıldığı bir ritüeldir. Bu malzemelerin her biri diğerlerinden bağımsız olarak birden fazla sembolizm içerir. Dolayısıyla arti oldukça metaforik anlamlar taşır.

Artiye bir ateş ve ışık sunumu olarak bakıldığında en önemli malzeme ateştir. Ateşin yakıldığı lambalardaki fitil sayıları ise değişkendir ve her birine farklı anlamlar yüklenir. Mesela dokuz fitilli olan dokuz gezegeni, beş fitilli

[109] Ganga'nın da bir murtisi vardır. O, heykel ve resimlerinde, bir elinde lotüs diğer elinde su kabı tutan ve başında taç olan beyaz bir kadın şeklinde betimlenir, bineği (vahana) ise timsaha benziyen bir hayvan olan *makara*dır. Bazen de her iki elinde lotüs çiçeği tutarak su üzerinde yürürken betimlenir. Bk. Buck, *Faiths, Fairs & Festivals of India,* 71.

olan beş elementi[110], tek fitilli olan ateş tanrısı Agni'yi temsil eder.[111] Zaten bazıları bu tip sununun kökenini antik Hindistan'ın ateş tanrısı Agni'ye kadar götürürler.[112] Hint kozmolojisine göre evrendeki her şey beş element/unsurdan yaratılmıştır. Bunlar toprak (*prithivi*), su (*ap*), ateş (*tejas*), hava (*vayu*) ve eterdir (*akaşa*).[113] Arti esnasında lambada yanan yağ, ateşi; tütsü ve çiçek, toprağı; yelpaze, havayı; su, suyu; deniz kabuğu ve kumaş parçası eteri temsil etmektedir.[114] Bu elementlerin her birisi ise insandaki duyu organlarına denk gelir. Ateş veya ışık göz ve görüş ile; toprak, burun ve koklama ile; hava, deri ve dokunmakla; su, dil ve tat alma ile; eter, kulak ve işitmekle eşleştirilir.[115]

Arti töreninde her ne kadar sunular bu beş elementi sembolize ediyor olsalar da aslında onların uyarıları beş duyuyadır. Bir taraftan zil, davul, deniz kabuğu, okunan mantralar ve ilahilerin sesleri, diğer taraftan lambalarda *yanan yağın, tütsülerin ve çiçeklerin kokusu, bunların yanında karanlığı aydınlatan lambanın alevleriyle ilk planda kulak, burun ve göz gibi organlar aktive edilmektedir.

Törene deniz kabuğuna üflenerek başlanmasının da bir takım sembolik anlamları vardır. Nitekim Hindular, buna üflendiğinde çıkan sesin en temiz ses olduğuna ve tüm yaradılışın bu sesle başladığına inanırlar.[116] Bu ses tüm Hindu sembollerinin en önemlisi olan kutsal *om* hecesini ve bu hece de Tanrının kendisini temsil eder. Deniz kabuğunun spiral şekli bir noktadan başlayıp genişlediği için bütün yaratılmışların tek bir Tanrıdan geldiğini hatırlatır. Ses, boşluğu yaratıcı titreşimlerle doldurduğu için, eter (boşluk/akaşa) ses ile yani kulakla alakalıdır. Zil, davul, okunan mantralar ve ilahilerin sesleri de kulağı uyarırlar.[117] Eteri temsil eden diğer bir malzeme

[110] Bu çalışma sırasında "beş element" ile kastedilen hayatın beş temel maddesidir.

[111] Chakravarti,"Arartika (Arati)", 355-356.

[112] Huyler, "The Experience: Approaching God", 39; Swami Atmashraddhananda, haz./ed., *Living Imprints of Indian Culture*, 30.

[113] Rene Guenon, *Studies in Hinduism*, İngilizceye trc. H. D. Fohr, C. Bethell (New York: Sophia Perennis, 2001), 31.

[114] Lynne Gibson, Pat Wootten, *Hinduism*,(Oxford: Heinemann, 2002), 35; Christine Moorcroft, *Religious Education*, (Dunstable: Folens Limited, 2004), 22; Swami Atmashraddhananda, haz./ed., *Living Imprints of Indian Culture*, 30.

[115] John Davies, *Hindu Philosophy: Bhagavad Gita or, The Sacred Lay*, (London: Trübner & Co., Ludgate Hill, 1889), 12.

[116] Denise Cush, Catherine Robinson, Michael York, ed., *Encyclopedia of Hinduism*, (London ve New York: Routledge), 2008, 966; Sarah Ridley, *Puja: Expressions of Hindu Devotion*, (Washington, D.C.: Smithsonian Institution, 1996), 20.

[117] Rodrigues, *Ritual Worship*, 276.

bez parçasıdır. Kumaştaki doğal gözenekler yani iplikler arasındaki boşluklar eterle ilişkilendirilir.[118]

Hava kokuyu aktarır, bu yüzden koklama organı ile alakalıdır. Arti boyunca kullanılan tütsü, çiçek, kâfuru veya diğer yanıcı yağlar gibi malzemelerin hepsi de koku duyusunu harekete geçirirler. Bunun yanı sıra hava yaşam gücü veya hayat nefesi ile de bağlantılıdır.[119] Tütsülerden çıkan dumanlar eşzamanlı olarak insanın duaları ile niyetlerinin Tanrı katına yükselirken kendi içindeki ve etrafındaki kötü duyguların yok olmasını[120] yani zihnin temizlenme durumunu temsil eder.[121] Çiçekler kalbin açılışını, aynı zamanda güzelliği sembolize ederler.[122]

Ateş günümüz Hinduizm'inde ilahi nurun en önemli temsilcisidir.[123] Ateşten maksat ise ışıktır ve göze hitap eder. Işık kaynağı olarak öncelikle kâfuru ağacından elde edilen yağ ile saflaştırılmış tereyağı kullanılır. Çünkü bunlar yakıldıklarında eşsiz bir parlaklık yaratır ve arkalarında kül ve kalıntı bırakmazlar.[124] Işık manevi anlamda aydınlanmayı yani Tanrı bilgisini temsil ettiği[125] için arkasında herhangi bir tortu bırakmayan ve en parlak alevi çıkaran yağın yakılması önem arz etmektedir. O, gerçek aydınlanmanın yalnızca Tanrıdan geldiğinin hatırlatıcısı olduğu için ayine katılanlar ilahi inayetin kendilerine geçmesi arzusunun bir işareti olarak avuç içlerini lambada yanan alevin üstüne tutar sonra parmaklarını göz kapaklarına ve başlarına sürerler.[126] Bu, kutsalın muhteşemliği ile karışmaya izin veren bir davranıştır. Dindar kişiler bunun sonucunda ruhlarının arınıp yüceleceğine inanırlar.[127] Işık, tanrısal bilgiyi algılama gücüne sahip olan insan aklının ve zekâsının parlaklığını da temsil eder. Aynı zamanda talih, refah ve bolluk işareti olarak kabul edilir.[128]

W. Shindler, Tanrının bizim için yaratmış olduğu şeyleri Tanrıya sunmanın hiçbir manası olmadığını, çoğumuzun bizim zevkimiz için

[118] Swami Atmashraddhananda, haz./ ed., *Living Imprints of Indian Culture*, 30.
[119] Rodrigues, *Ritual Worship*, 275.
[120] Octavia Coleman, *How to Purify the Home, Mind, Body, & Spirit: Holistic Wellness Through Introspect,* (Lulu.com, 2014), 81.
[121] Rosen, *Essential Hinduism*, 196.
[122] Senker, *Hinduism*, 20.
[123] Huyler, "The Experience: Approaching God", 40.
[124] Huyler, "The Experience: Approaching God", 40.
[125] Mercier, *Hinduism for Today*, 22.
[126] Jacops, *Hinduism Today*, ; Shattuck, *Hinduism*, 71; Constance A. Jones, James D. Ryan, *Encyclopedia of Hinduism*, (New York: Facts on File, 2007), 334; Gibson, *Hinduism*, 35.
[127] Huyler, "The Experience: Approaching God", 40.
[128] Swami Atmashraddhananda, haz./ed., *Living Imprints of Indian Culture*, 18.

yaratıldığını düşündüğümüz şeyleri yaratıcıya geri vererek, gerçekte bizim Tanrının kreasyonundan yine Tanrı için seçim yaptığımızı söyler. Ona göre Tanrı kendimizden ayrı bir yerde değil ama en içteki benlik olarak düşünüldüğünde arti anlam kazanır.[129] Artide beş elementi ve dolayısıyla beş duyuyu temsil eden sunular sunulurken sol elde sallanan küçük bir el çanı vardır ki bu bireysel zihni temsil etmektedir. Tören boyunca çanın her sunuyla birlikte çalınması bütün duyu deneyimlerine zihnin eşlik etmesi anlamındadır. Aslında insanlar bu sunuları yaparken zihinle filtrelenmiş olan duyusal deneyimlerin tamamını varlıklarının özündeki şâhide/Tanrıya sembolik bir tarzda sunuyorlar demektir. Spirtüel bir perspektiften bakıldığında bu ritüel dünyayı an be an deneyimleyişin bir metaforu olur. İnsanın özündeki kutsal şahit sürekli olarak duyu deneyimlerinin sunusunu kabul eder. Birey dikkatini değişik duyu deneyimlerinin memnuniyetinden tüm deneyimlerin altında yatan bilinç farkındalığına çevirdiği zaman görünen çokluğun altında yatan vahdetin farkındalığını üretmeye başlar.[130] Böyle bir durumda artık Tanrıya sunulanlar onun kreasyonundan seçilenler değil, insanın kendi duyusal deneyimlerinin ve zihni melekelerinin sonucunda ulaşmış olduğu Tanrıyı algılama bilincidir, onu bilmektir ve tamamıyla bireysel bir tecrübedir.

Sonuç

R. Otto'nun deyimiyle, din insanın kutsalla bağlantısını sağlar ve bütün dinlerin tarihi de bu bağlantıyı sağlamaya yönelik ibadetlerle doludur. Hindular için Ganga arti de bu amaca yönelik bir ritüeldir. Materyalist bir zihniyetle bakıldığında bir doğa tapımı olarak değerlendirilebilecek bu ritüel, ünlü Dinler Tarihçisi Eliade'ın deyimiyle bir hiyerofanidir. Çünkü ona göre bir nehre sadece nehir olduğu için tapılmaz, kutsalın tezahürü olduğu için tapılır. O coğrafyada yaşayanlar için Tanrının yaratıcılık, hayat vermek, bağışlamak, rızık vermek gibi değişik sıfatları Ganga'nın sularıyla anlam kazanmıştır. Çünkü her dinin öğretileri ortaya çıktıkları yerin coğrafi, sosyal ve kültürel özellikleriyle kodlanmıştır. Kendini, evreni ve Tanrıyı bilme bağlamında ise insanların hepsi duyu organları ve akıl gibi ortak özelliklere sahiptir. İşte arti bu amaçla tüm duyuların ve aklın semboller vasıtasıyla uyarılmaya çalışıldığı, Hinduizm'e mahsus bir tören olarak gözükmektedir.

[129] William Shindler, *Essay on Gay Tantra*, (Bloomington: Xlibris Corporation, 2001), 202.
[130] Shindler, *Essay on Gay Tantra*, 201, 203.

Kaynakça

Agnihotri, V.K. ed., *Indian History*. New Delhi: Allied Publishers, 2010.

Alley, Kelly D. *On the Banks of the Gaṅgā: When Wastewater Meets a Sacred River.* Ann Arbor : University of Michigan Press, 2002.

Alley, Kelly D. "Separate Domains: Hinduism, Politics, Environmental Pollution," *Hinduism and Ecology: the Intersection of Earth, Sky, and Water.* Edit. Christopher Chapple and Mary Evelyn Tucker. 355-387. Cambridge: Center for the Study of World Religions, 2000.

Bansal, Sunita Pant. *Hindu Pilgrimage: A Journey Through the Holy Places of Hindus all over India.* New Delhi: V&S Publishers, 2012.

Beck, Guy L. *Sonic Liturgy: Ritual and Music in Hindu Tradition.* South Carolina: Univ of South Carolina Press, 2012.

Betts, Vanessa- Victoria McCulloch. *Indian Himalaya Footprint Handbook: Includes Corbett National Park. Darjeeling, Leh, Sikkim*. Footprint Travel Guides, 2014.

Buck, Cecil Henry. *Faiths, Fairs & Festivals of India.* Calcutta: Thacker, Spink&Co, 1917.

Chakravarti, H. N. "Arartika (Arati)". *Encyclopedia of Hinduism*. Edit. K. L. Seshagiri Rao, Kapil Kapoor, 1: 355-356. New Delhi: India Heritage Research Foundation in association with Rupa &Co., 2010.

Chopra, Ravi. "Foreword: Ganga- Between Faith and Reality". *The Ganges River Basin: Status and Challenges in Water, Environment and Livelihoods.* Ed. Luna Bharati, Bharat R. Sharma, Vladimir Smakhtin. Oxon ve New York: Routledge, 2016.

Churchill, Pola. *Shiva Mahavatar Babaji.* Victoria, BC: Trafford Publishing, 2007.

Coleman, Octavia. *How to Purify the Home, Mind, Body, & Spirit: Holistic Wellness Through Introspect.* Lulu.com, 2014

Cush, Denise- Robinson, Catherine, Michael York. Ed. *Encyclopedia of Hinduism.* London ve New York: Routledge, 2008

Davies, John. *Hindu Philosophy: Bhagavad Gita or, The Sacred Lay*. London: Trübner & Co., Ludgate Hill, 1889.

De Bruyn, Pippa- Bain, Keith- Allardice, David- Shonar Joshi. *Frommer's India*. New Jersey: Wiley Publishing, 2010

Desai, Madhuri. "Mosques, Temples, and Orientalists: Hegemonic Imaginations in Banaras". *Traditional Dwellings and Settlements Review: Journal of the International Association for the Study of Traditional Environments*. 15, No. 1 (Fall 2003): 23-37.

Deshpande, Sunita. Ed. *Encyclopaedic Dictionary of Marathi Literature*. 1 New Delhi: Global Vision Publishing House, 2007.

Dogra, R. C.- Urmila Dogra. *Hindu and Sikh Wedding Ceremonies: With Salient Features of Hindu and Sikh Rituals*. New Delhi: Star Publictions, 2000.

Eck, Diana L. "India's Tirthas: 'Crossings' in Sacred Geography" *History of Religions.* 20/4 (May 1981): 323-344.

Eck, Diana L. *Banaras: City of Light*. New York: Alfred A. Knopf, 1982.

Eck, Diana L. " Ganga: The Goddess Ganges in Hindu Sacred Geography". *Devi: Goddesses of India,* Edit. John Stratton Hawley, Donna M. Wulff. 137-154. Delhi: Motilal Banarsidass Publ., 1998.

Eck, Diana L. *India: A Sacred Geography*. New York: Harmony Books, 2012.

Ede, Piers Moore. *Kaleidoscope City: A Year in Varanasi.* London: Bloomsbury Publishing, 2015.

Elgood, Heather. *Hinduism and the Religious Art.* London ve New York: Cassell, 2000.

Eliade, Mircea. *Ebedi Dönüş Mitosu*. Trc. Ümit Altuğ. İmge Yay., 1994.

Fuller, Christopher John. *The Camphor Flame*: *Popular Hinduism and Society in India.* New Jersey: Princeton University Press, 2004.

Gibson, Lynne- Pat Wootten. *Hinduism.* Oxford: Heinemann, 2002.

Griswold, Hervey De Witt. *The Religion of the Ṛigveda*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishe, 1971.

Guenon, Rene. *Studies in Hinduism.* (İngilizceye trc. H. D. Fohr, C. Bethell). New York: Sophia Perennis, 2001.

Gupta, Om. *Encyclopaedia of India, Pakistan and Bangladesh.* 4. Delhi: Isha Books, 2006.

Gupte, Baḷakrshṇa Atmarama- Burchett, Christopher N., *Hindu Holidays and Ceremonials*, Calcutta: Thacker, Spink&Co., 1919.

Haberman, David L. *River of Love in an Age of Pollution: The Yamuna River of Northern India*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2006.

Hawley, John Stratton- Vasudha Narayanan. "Introduction". *The Life of Hinduism.* Edit. John Stratton Hawley, Vasudha Narayanan, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2006.

Hazen, Walter. *Inside Hinduism.* Dayton, Ohio: Lorenz Educational Press, 2003.

Huyler, Stephen P. "The Experience: Approaching God". *The Life of Hinduism.* Edit. John Stratton Hawley, Vasudha Narayanan, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2006.

Jacobs, Stephen. *Hinduism Today.* New York: Continuum, 2010.

Jones, Constance A.-James D. Ryan. *Encyclopedia of Hinduism.* New York: Facts on File, 2007.

Kapur, Kamlesh. *Hindu Dharma-A Teaching Guide.* Bloomington: Xlibris Corporation, 2013.

Kaya, Korhan. *Hint Mitolojisi Sözlüğü.* Ankara: İmge, 1997.

Khandelwal, Meena. "The Cosmopolitan Guru: Spiritual Tourism and Ashrams in Rishikesh". *The Guru in South Asia: New Interdisciplinary Perspectives.* Ed. Jacob Copeman, Aya Ikegame. 202-221. London, New York: Routledge, 2012.

King, Anna S. "The Ganga: Waters of Devotion". *The Intimate Other: Love Divine in Indic Religions.* Ed. Anna S. King, J. L. Brockington. 153-193. New Delhi: Orient Longman, 2005.

Kinsley, David. *Hindu Goddesses: Visions of the Divine Feminine in the Hindu Religious Tradition.* Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1988.

Klostermaier, Klaus K. *A Concise Encyclopedia of Hinduism*. Oxford: Oneworld Publications, 2003.

Krishna, Nanditha. *Sacred Animals of India*. New Delhi: Penguin Books, 2010.

Kutlutürk, Cemil. "Significance of Varanasi in terms of Indian Religions". *International Journal Of Humanities And Social Science* (IOSR-JHSS). 10/2 (Mar.- Apr. 2013): 36-40.

Leeming, David. *A Dictionary of Asian Mythology*. Oxford, New York: Oxford University Press USA, 2001.

Legge, James. Trans. *The Lî Khî*, *Sacred Books of The East* series 27, ed. F. Max Müller, Oxford: Clarendon, 1885.

Lochtefeld, James G. *The Illustrated Encyclopedia of Hinduism.* c.1 ve 2, New York: Rosen Publishing Group, 2002.

Lochtefeld, James. *God's Gateway: Identity and Meaning in a Hindu Pilgrimage Place.* New York: Oxford University Press, 2010.

Lovelace, Ann- Joy White. *Beliefs, Values and Traditions: Hinduism : Sanatan Dharma.* Oxford: Heinemann, 1997.

MAHARAJ, Soamiji, GUPTA, Madan Gopal. *The Quintessential Discourse Radhasoami*. Agra: M.G. Publishers, 2001.

Mallet, Victor. *River of Life River of Death, The Ganges and India's Future.* New York: Oxford University Press, 2017.

Maurya, Rajan- Pandey, Bindhy Wasini- V. S. Negi. "Sustainable Urban Development Through Ghats: A Case study of Varanasi, Uttar Pradesh". *Sustainable Smart Cities in India: Challenges and Future Perspectives*. Ed. Poonam Sharma ve Swati Rajput., 637-654, Cham: Springer International Publishing, 2017, Doi: 10.1007/978-3-319-47145-7

Mercier, Carrie. *Hinduism for Today.* Oxford: Oxford University Press, 1998.

Moorcroft, Christine. *Religious Education.* Dunstable: Folens Limited, 2004.

Monier-Williams, Sir Monier. *A Sanskrit-English Dictionary.* Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1899.

Monier-Williams, Sir Monier. *Brahmanism and Hinduism: Or Religious Thought and Life in Asia.* New York: Macmillan and Co., 1891.

Narayanan, Vedavalli. "Ganga". *Encyclopedia of Hinduism.* Ed. K.L. Seshagiri Rao, Kapil Kapoor. 4: 227-230. New Delhi: India Heritage Research Foundation in association with Rupa &Co., 2010.

Pintchman, Tracy. *Guests at God's Wedding: Celebrating Kartik among the Women of Benares*. New York: SUNY Press, 2005.

Rao, S.K. Ramachandra. *The Agama Encyclopedia: Preparations for Puja.* c. 7, Delhi: Sri Satguru, Publ., 2005.

Ridley, Sarah. *Puja: Expressions of Hindu Devotion.* Washington, D.C.: Smithsonian Institution, 1996.

Rodrigues, Hillary Peter. *Ritual Worship of the Great Goddess.* New York: State University of New York Press, 2003.

Rosen, Steven. *Essential Hinduism.* Westport, CT., London: Greenwood Publishing Group, 2006.

Saraswati, Baidyanath. *The Spectrum of the Sacred.* New Delhi: Concept Publishing Company, 1984.

Sashital, Meera. *Worship: Essentials For Puja.* Mumbai: Leadstart Publishing PvtLtd, 2011.

Senker, Cath. *Hinduism: Signs, Symbols, and Stories.* New York: The Rosen Publishing Group, 2009.

Shah, Gaurav. "Ganga Aarti: A Case Study of an Initiative to Disseminate Message of Environmental Peace Building". *Peaceworks: An Interdisciplinary Journal.* 4, no. 1 (2014): 101-116.

Shattuck, Cybelle. *Hinduism.* London: Calmann&King Ltd., 2003.

Shindler, William. *Essay on Gay Tantra*. Bloomington: Xlibris Corporation, 2001.

Singh, Pramod- Singh, Dhruv Sen- Uma Kant Shukla. "Ganga: The Arterial River of India". Ed. Dhruv Sen Singh. *The Indian Rivers: Scientific and Socio-economic Aspects.* Singapore: Springer, 2017.

Singh, P. B. Rana- Spate, Oskar- David Sopher. *Uprooting Geographic Thoughts in India: Toward Ecology and Culture in 21st Century.* Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2009.

Snoek, J.A.M. "Defining Rituals". *Theorizing Rituals: Issues, Topics, Approaches, Concepts.* Ed. Jens Kreinath, Jan Snoek, Michael Stausberg. Leiden ve Boston: Brill, 2006.

Subramuniya. *Loving Ganesa: Hinduism's Endearing Elephant-faced God.* Delhi: Motilal Banarsidass Publ., 1998.

Swami Atmashraddhananda. Haz./Edit. *Living Imprints of Indian Culture*. Chennai: Lulu Press, Inc, 2014.

Swami Ram Charran. *Garbhadhan Sanskar: Puja Handbook*. Lulu.com, 2011.

Symmons, Dave. *This is Hinduism.* Cheltenham: Nelson Thornes, 1998.

Thapar, Bindia- Bhalla, Suparna- Surat Kumar Manto. *Introduction to Indian Architecture.* Singapore: Periplus, 2004.

Underhill, Muriel Marion. *The Hindu Religious Year*. Calcutta: Association Press, 1921.

Vidyarthi, Lalita Prasad- Jha, Makhan- Baidyanath Saraswati. *The Scared Complex Of Kashi.* New Delhi: Concept Publishing Company, 1979.

Warrier, Shrikala. *Kamandalu: The Seven Sacred Rivers of Hinduism*. Mumbai: Mayur University Press, 2014.

Werner, Karel. *A Popular Dictionary of Hinduism.* Richmond: Curzon Press, 2005.

Wilkinson, Philip. *Myths & Legends: An Illustrated Guide to Their Origins and Meanings.* New York: DK Publishing, 2009.

Williams, George M. *Handbook of Hindu Mythology.* Santa Barbara; ABC-CLIO, 2003.

Wilson, Horace Hayman. *A Glossary of Judicial and Revenue Terms.* London: W.H. Allen and Company, 1855.

Winer, Lise. *Dictionary of the English/Creole of Trinidad & Tobago: On Historical Principles.* Quebec: McGill-Queen's Press - MQUP, 2009.

Yitik, Ali İhsan. "Biruni'nin Kaleminden Hinduizm". *Milel ve Nihal*. 10/3 (Eylül-Aralık, 2013): 149-200.

York, Michael. *Pagan Theology: Paganism as a World Religion.* New York ve London: NYU Press, 2003.

Zoccatelli, Pierluigi. "Radhasoami Movements". *Encyclopedia of New Religious Movements*. Ed. Peter B. Clarke. 507-509. London and New York: Routledge, 2006.